

علم الحدیث

و

نقش مشاهیر علماء ایرانی در تدوین احادیث معتبر

حدیث (۱) با وزن لفظ صفت مشبهه - شریف و رحیم و امیر دلالت بر دوام ثبوت می کند، با ماده حدث و حادثات ، دلالت بر تجدید و تازگی می نماید. گوئی تجدید و ثبوت ، هر دو در آن ملحوظ هست گوئیا هر آنچه گفتگوی تازه اش، گرچه تازه و نو است، ولی برای همیشه باید باشد، و از اهمیت باید همیشه گفتگو از آن بشود ، آنرا « حدیث » می توان خواند . نه مطلق هر آنچه « آن به آن » حادث می شود مانند امور سفار غیر مهم . نفس کشیدن هر آئی ، غذا خوردن هر روزی ، حادثی است که حدیث ندارد ، زیرا نه هر حادثی « حدیث » دارد ، حدیث نام آن چیزی را باید نهاد که گفتگوی آن پیوسته تازه و جدید و در عین حال همیشگی است ، در این جا چون احادیث پیغمبر (ص) نسبت بتکالیف « اثر ثابت هدایت » را دارد و در امور عظام جهان هم (مانند حدیث ام و ملل و شاهان) چون مفادش با آنکه یک روز تازه بوده ، همه وقت نو و تازه می نماید و بایدش « نو و تازه » دید ، آنرا هم در اینجا و در آنجا « حدیث » گفتند و نامیدند. و در اصطلاح مشرع حدیث را اختصاص دادند بدین گونه منابع هدایت که از مشملداران اسلام رسیده ، و در زبان دیگران بامور مهم درام و ملل و ممالک و شاهان و صلح و جنگ آنها هم حدیث اطلاق کردند ، « حدیث دارا و اسکندر - حدیث و امق و عنذرا - حدیث اکتشافات عهد اول - حدیث جاهلیت و نظائر

۱ - حدیث جمع آن احادیث ، علم به خیرها و اقوالی که از رسول (ص) و ائمه روایت شده (علم شرعی) (فرهنگ فارسی معین) ، حدیث (صفت) تازه ، جدید ، نو جمع آن حدیث و حدیثاً - هر چه از آن خبر دهند و نقل کنند . . . (فرهنگ معین) - حدیث : الروایة - الخبر الوارد عن النبی (ص) و عن الاحد الاثمه (ع) - القاموس الفرید - شیخ احمد نجفی .

آن « همه حدیث دارند ، و خیر را هم گاهی بهمین معنی می گویند (۱) و گاهی اعم از این ؟ » خبر فتوحات اسلام و خیر فتح بلدان خیر ثروت و علم اسلام و خیر های جنگها و غزوه ها ، همه خیرند و گاهی هم بمعنی اعم از اعم اطلاق می شود یعنی بهر کلامی که محتمل صدق و کذب باشد اطلاق می شود ، هر قولی که حکایتی از ماوراء می کند که توان هنگام تطبیق مطابق با آن در آید ، یا در نیاید ، مقابل انشاء آن را خیر می گویند ، اما حدیث ما « که عبارت از خصوص قول پیغمبر (ص) یا قول پیغمبر (ص) و قول امام معصوم باشد » (۲) چه بصورت انشاء باشد مانند « صلوا کمارا یتمونی اصلی - یا یعید صلوته ، و چه بصورت اخبار همه حدیث اند . (۳)

صاحب لغتنامه دهنخدا در مورد حدیث می نویسد : که در آن از چگونگی اتصال سند حدیثها بر رسول از نظر احوال راویان در ضبط و عدالت ، از نظر چگونگی زنجیر سند که متصل یا منقطع باشد ، و آنرا اصول الحدیث نیز نامند اما درایت الحدیث علمی است که در مفهوم الفاظ حدیث از نظر قواعد عربیت و طبق احوالات پیغمبر بحث کند (۴) .

تفاوتی در کتاب « خلاصه » می گوید : « قول صحابی و تابعی را هم می توان حدیث نامید و در « خلاصه الخلاصه » گوید : و آنچه از قول و فعل و تقریر او روایت شده باشد آنرا حدیث نامند . و گاه اطلاق بر قول صحابه و تابعین و آنچه از آثار آنان مروی شود . و در شرح « شرح النخبه » گوید : حدیث آن چیزی است که به حضرت پیغمبر نسبت داده شود . قولاً و فعلاً و تقریراً .

۱ - هل آتیک حدیث العاشیه - قرآن سورة العاشیه - آیه ۱ - (ای رسول ما) آیا خیر هولناک قیامت و بلیه عالمگیره حشر بر تو حکایت شده است ؟ هل آتیک حدیث الجنود (ای رسول) - آیا احوال لشکرهای (شاهان گذشته) بر تو حکایت شده است ؟ سورة البروج - آیه ۱۰۶ - هل آتیک حدیث الموسی - آیا خبر موسی بن عمران بتورسیده ؟ - سورة النازعات آیه ۱۳ و سورة الانعام آیه ۶۷ - سورة یوسف آیه های ۵-۲۰ و ۱۰۰ - سورة الکهف آیه ۵ - سورة النار آیه های ۴۱ و ۱۳۹ و آیات دیگر .

۲ - الحدیث جمع آن احادیث و حدثان : الخبره و علم الحدیث عند المسلمین : هو علم تعرف به اقوال النبی و افعاله و احواله - المنجد چاپ بیروت - ص ۱۱۶ .

۳ - مکتب تشیع - اردی بهشت ماه ۱۳۳۸ - تاریخ تدوین حدیث - ص

۵۶ بقلم آیه الله حاج میرزا خلیل کمره ای .

۴ - رجوع شود به کشف الظنون و مقدمه ابن خلدون ترجمه پروین

گنا بادی ص ۹۰۱ تا ۹۱۴ و لغتنامه دهنخدا (واژه حدیث) .

وصنعة (۱) -

بدون شك و تردید با ظهور و بخت پیغمبر اکرم (ص) بسال ۶۱۱ میلادی شروع و نشأت اسلام و هجرت پیغمبر (ص) از مکه به مدینه با اتفاق عده ای از صحابه و تابعین به سال ۶۲۲ میلادی (سال اول هجرت) حدیث در اسلام به ظهور پیوست (۲) و چنانکه قرآن با آمدن اسلام بر مسلمین بوسیله پیغمبر اسلام نازل شد (۳) .

حدیث در واقع طریقت و سنت و رسم پیغمبر و تطبیق این روشها و گفتارها برای درک مفاهیم صحیح قرآن مجید است در واقع باید اساس پیدایش و پایه بنیادی و احتیاج به احادیث صحیح که پیغمبر و عترت آل رسول (ص) هستند آتند قرآن را دانست . قرآن گذشته از آنکه مملو از مسائل اجتماعی و حقوقی و اندرزهای اخلاقی ، انسانی ، نوع دوستی و خدا پرستی و تربیتی و آموزشی است (۴) در واقع پایه تهییدات بسیاری از قوانین اجتماعی ملتها و امتهای بوده و خواهد بود . بهر حال کوشش مسلمین با حدیث و تقدم شیعه در تأسیس از مفاخر و افتخارات است . اهمیت احادیث صحیح بقدری بوده است که بزرگان اسلام با امامان علما و سلاطین و حتی بانوان مسلمان کوشش با حدیث و آثار مقدمه اسلام داشتند . مسلمانان خود ارزش آثار و آثار پیغمبر اکرم را بهتر میدانستند و روی همین اصل با مسافرتهای مختلف و سفرهای علمی در تهیه و جمع و نشو و حدیث اهتمام نشان دادند (۵) و با تشکیل و برگزاری محافل و مجالس در

۱ - تهانوی (صاحب کتابهای خلاصه - شرح النخبه - خلاصه الخلاصه) رجوع شود به لغت نامه دهخدا واژه حدیث .

۲ - رجوع شود به مقاله نگارنده . تحت عنوان « حقوق اداری صدر اسلام » مندرج در نشریه الهیات و معارف اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد - بهار ۱۳۵۳ .

۳ - تبارک الذی نزل الفرقان علی عبده لیكون للعالمین نذیراً - بزرگوار آن پاک خداوندی است که قرآن را بر بنده خاص (مقصود پیغمبر اکرم) خود نازل فرمود تا (باندرزهای آن) اهل عالم را متذکر و خدا ترس گرداند سورة الفرقان آیه ۱ .

۴ - سورة البقره - آیه ۱۷۷ - سورة الحجرات : آیه ۱۳ و سوره های دیگر .

۵ - مسافرت جابر بن عبدالله انصاری به شام و اخذ حدیث از عبدالله بن انیس جهنی - مسافرت ابویوب انصاری به کشور مصر و اخذ فقط یک حدیث از عقبه بن عامر جهنی - مسافرت یکی از مسلمین به مدینه برای اخذ حدیث غدیر خم از زید بن ارقم و مسافرت های دیگر . مراجعه کنید بمکتب تشیع - سال ۱۳۴۸ تدوین احادیث نبوی .

اخذ حدیث ساعی بودند و حتی در چنین مجالس با صدای بلند و رسا احادیث را بسمع حاضران می‌رسانیدند و کاتبان و وثبانان به ثبت و ضبط آن‌ها می‌پرداختند (۱). مسلمانان چون درصدد برآمدند آن بیانات عالیه را تدوین نمایند موضوع صحت و سقم پاره‌یی از آنها پیش آمد و علم الحدیث (۲) برای این مقصود به وجود آمد تا احادیث صحیح را از غیر صحیح تشخیص و تکلیف نمایند تا گفته نماند ابتدا نظر به اهمیتی که موضوع فقه در نزد علماء صدر اسلام داشته است، اولین احادیثی که کسب اهمیت نمود مربوط به آن رشته بود ولی بتدریج شامل رشته‌های دیگر شد.

در تألیفات معروف به «مسند» (۳) که در نیمه دوم ویا در اواخر قرق دوم هجری بوجود آمد، احادیث بر حسب قول آخرین رواة نقل گردیده و موضوع حدیث در نظر گرفته نشده است اما در آثاری موسوم به مصنف، احادیث را با توجه به موضوع به رشته تحریر درآوردند یعنی ابواب معین و مشخص برای مسائل شرعی، حقوقی، اخلاقی و امثال آن تنظیم شد تا قاضا و طالبین بتوانند به سهولت مطلب خود را دریابند (۴).

موضوع دیگری که بعد مورد بحث واقع شد، شخصیت و خصلت امانت - داری و درستی کار «رواة» است و این امر موجب گردید علم دیگری موسوم بـعلم الرجال بوجود آید. مسلمانان برای اطلاع از صحت و سقم احادیث نبوی و درک معانی قرآن ناگزیر بودند احادیث را از صحابه و تابعین که مورد اعتماد و اعتقاد مسلمین بودند بشنوند و ضبط نمایند روی همین اصل برای درک واقعبیت احادیث به ممالک و نقاط مختلف بدنیاال صحابه (۵) می‌گشتند و به مکه و مدینه بصره، کوفه، مصر و سایر بلاد و شهرها مسافرت می‌کردند و در هر نقطه‌ای از جهان (بویژه بلاد اسلامی) که ممکن بود علم و حدیثی می‌آموختند، این همان است که مسلمانان آنرا «رحله» در طلب علم (کوچیدن برای کسب علم و دانش) می‌نامیدند (۶). احادیث و گفتار حضرت رسول اکرم (ص) در طی نفوذ و گسترش اسلام در بلاد دیگر اهمیت زیادی را برای قاطبه مسلمانان بوجود آورد و روی همین اصل بسیاری از محدثین و رواة در نقل و جمع‌آوری احادیث نبوی و تألیف و تصنیف آثار مختلف اهتمام کردند، گذشته از کوشش دانشمندان و بزرگان عرب (۷) در جمع‌آوری احادیث که در صفحات گذشته بدان اشاره شد، علماء ایرانی خدمت شایان توجهی بـعلم الحدیث و تدوین و تألیف احادیث کردند و ما در این جا بدانها اشاره می‌کنیم: مشاهیر علماء حدیث که ایرانی

۱ - نظیر مجلس عاصم بن علی بن عاصم در عصر ممتصم و دیگر خلفای عباسی.

۲ - علم الحدیث علمی است که اقوال و افعال رسول را بدان شناسند.

بوده‌اند به شرح زیر می‌باشد :

۱ - ابو عبد الله محمد بن اسمعیل بخاری : وی در بخارا بدنیا آمد جدش « بردیزیه یا یزدیزیه » نام داشته است ، در جوانی بمسقطین سفر کرد و تحصیل علم حدیث نمود . سپس بمصر و آسیای اسلامی برای تکمیل در این علم برای همین منظور سفر کرد ، پس از مراجعت به بخارا ، ششصد هزار حدیث با خود آورد و پس از بررسی در مورد صحت و سقم آنها ، مجموعاً ۷۲۷۵ حدیث را معتبر دانسته و کتابی بهمین منظور موسوم به « الجامع الصحیح » تصنیف کرد . بخاری گذشته از تدوین و تألیف احادیث معتبر و مورد تفسیر قرآن هم

بقیه پاورقی از صفحه قبل

۳ - مثل « مسند » عبید الله بن موسی الکوفی و مسند بن مسرهد بصری و جز آنها رجوع شود به تاریخ ادبیات ایران - جلد اول - صفحه ۴ تألیف دکتر ذبیح الله صفا - استاد دانشگاه تهران .

۴ - علم الحدیث خود به دو علم دیگر : علم روایت الحدیث و درایه - الحدیث تقسیم می‌شود ، علم الحدیث بمد شب و قروع گوناگون دیگری مانند = علم شرح الحدیث ، علم اسباب ورود الاحادیث ، ناسخ الحدیث و منسوخه علم تأویل اقوال النبی ، علم رموز اقوال النبی ، علم تلفیق الاحادیث ، علم روایت الاحادیث و غیره یافت . ص ۷۲ تاریخ ادبیات ایران جلد اول - تألیف دکتر ذبیح الله صفا ، تاریخ تمدن اسلامی جرجی زیدان ، ترجمه علی جواهر کلام .

۵ - راویان احادیث بطبقات مختلفی تقسیم می‌شدند : صحابه ، تابعان مجتهدان ، محدثان ، شارحان و بالآخره ناقدان ، تاریخ تمدن اسلام ، جرجی زیدان جلد سوم ، ص ۹۸ ترجمه جواهر کلام ، از انتشارات امیر کبیر - تهران در کتاب خلاصه و « خلاصه الخلاصه » گوید : اهل حدیث را مراتبی است : طالب محدث ، حافظ ، هجت رجوع شود به مقدمه کتاب اصطلاحات الفنون و نظار بن موسی و جزری در مورد اهل حدیث .

۶ - همان کتاب صفحه ۹۳ ج ۳ -

۷ - جرجی زیدان می‌نویسد « مالك » (۴ - ۱۹۷) نخستین کسی است که احادیث را بطور ابواب فقه در کتاب خود موسوم به « موطن » جمع کرد تاریخ تمدن اسلام ج ۲ - ص ۹۸ و پاره‌ای معتقدند که اول از همه « ابن جریر » (متوفی بسال ۱۵۰) « کتاب حدیث » را در مکه تألیف کرد و سپس محمد بن اسحاق (۲ - ۱۵۱) - ربیع بن صبیح (۲ - ۱۶۰) - سعید بن ابی عروب (۴ - ۱۵۶) - حماد بن سلمه (۲ - ۱۷۶) سفیان الثوری (۲ - ۱۶۱) و ا - المبارک (۲ - ۱۸۱) که متأسفانه جز اثر مالک بن انس بنام « موطن » از مجموعه آثار مربوط به تدوین احادیث در نیمه اول قرن دوم اکنون چیز دیگری در دست نیست - تاریخ ادبیات صفا جلد اول صفحه ۷۳ .

هم کوشش نمود و تفسیری در قرآن دارد. وی به سال ۲۵۶ در گذشته است. (۱)
 ۲ - ابو الحسن بن الحجاج معروف به مسلم نیشابوری: وی در شهر نیشابور از بلاد خراسان تولد یافت و پس از کسب معارف اسلامی و دانش - اندوزی در زادگاه خود، برای تألیف احادیث نبوی به حجاز، عراق، شام، و مصر مسافرت کرد و با «بخاری» رابطه دوستی و مودت داشت و وی اثری بنام «صحیح» در مورد احادیث تألیف نمود. این کتاب یکی از آثار معتبر اهل سنت در مورد احادیث است. تاریخ وفات مسلم نیشابوری را سال ۲۶۱ دانسته اند. (۲)

۳ - ابوداود سلیمان بن الأشعث: ابوداود در سیستان تولد یافت و وی پس از کسب دانش و تحصیل علوم شرعی در زادگاه خود، برای جمع آوری احادیث و انتشار آن در بین مسلمانان به بلاد اسلامی مسافرت کرد و در این راه زحمات زیادی را متحمل گردید و احادیث معتبر و صحیح را در کتابی موسوم به «سنن» تدوین نمود البته احادیثی که ابوداود در این کتاب آورد، بیشتر جنبه قهقی دارد، وفات او را سال ۲۷۵ هجری قمری، اواخر قرن سوم هجری دانسته اند.

۴ - عبدالله محمد بن یزید القزوی نینی: وی اهل قزوین بوده و زادگاهش قزوین می باشد. عده ای از مورخین محل تولد او را شهر «نسا» دانسته اند (۳) وی مسافرت های زیادی به قاهره، دمشق جهت تهیه و تنظیم احادیث نمود و کتاب «سنن» را بدین منظور تألیف کرد. وی درمو رد تاریخ قزوین کتابی تألیف کرده است.
 تاریخ وفات او را ۲۷۳ یا ۲۷۳ دانسته اند. ابو عبدالله (عبدالرحمن احمد) به «ابن ماجه» معروف است.

۵ - ابو عیسی محمد ترمذی: وی در ترمذ بدینا آمد و در مورد جمع آوری احادیث سعی و کوشش فراوانی نمود. کتابی موسوم به «جامع» در مورد حدیث تألیف نمود که در این کتاب اختلاف آراء و مذاهب را شرح داده است. اثر دیگر این دانشمند «شمائل» است که در مورد شمائل و قیافه حضرت ختمی مرتبت است. وی پس از فوت بسال ۲۷۹ در ترمذ بخاک سپرده شد. (۴)

۱ و ۲ - رجوع شود به کشف الظنون حاج خلیفه جلد دوم صفحه ۵۴۱ و ۵۵۵ - چاپ ترکیه - ۱۹۴۱ میلادی.

۳ - نسا شهری بوده بسیار قدیمی مابین سرخس و مرو و ابیورد - تاریخ مفصل ایران - دکتر عبدالله رازی.

۴ - الامام الحافظ ابی عیسی محمد بن عیسی الترمذی المتوفی سنه تسع و سبعین و مأتین و هونالک الکتب السنه فی الحدیث . . .

رجوع شود به: کشف الظنون - حاجی خلیفه - جلد دوم - صفحه ۵۵۹ چاپ ترکیه ۱۹۴۱.

۶- ابو عبد الرحمن احمد : وی در شهر نسا از بلاد قدیمی ایران متولد گردید ، در مورد احادیث نبوی و خصوصاً احادیث صحیح کوشش فراوانی کرد . بواسطه انتشار احادیث بر له خاندان علی و اولاد او علیهم السلام ، در دمشق مورد خشم و اهانت مردم قرار گرفت وی در مکه یا در مدینه زندگی را به سال ۳۰۳ پیمان آورد . اثری بنام « سنن » در مورد حدیث دارد و اطلاعات وسیعی در مورد جزئیات شرایع و احکام بدست می دهد .

لازم بیاد آورست این شش کتاب که اساس و ارکان علم الحدیث را در میان عامه تشکیل می دهد به کتب الاسته معروف و مشهور است و عده ای از محدثین و علمای علم الحدیث ، کتب « مسند » امام احمد بن محمد بن حنبل (۲ - ۲۴۱) پیشوای بزرگ اهل سنت را در فقه بر آنها می افزایند .

۷- ابو بکر محمد بن الحسن اصفهانی : پس از کسب دانش در زادگاه خود به بغداد جهت تحصیل علم و معرفت مسافرت کرد ، سپس به ری آمد و آنجا به نیشابور و غزنه رفت و به مقام استادی رسید . وی کتابی راجع به تعریف اصول حقیقی دارد . سال ۴۰۶ وفات نمود ، آرامگاه او در نیشابور است .

۸- ابو نعیم احمد اصفهانی : در شهر اصفهان متولد گردید . وی از جمله مشاهیر علماء شافعی است آثارش عبارتند از « حلیة الانبیاء » در باره تاریخ اولیاء و مقدسین « طب النبوی » شامل مجموعه احادیثی است در مورد طب و بالاخره تاریخ علماء اصفهان و فاتهش سال ۴۲۹ می باشد .

۹- ابو بکر احمد بن الحسین بیهقی : در شهر بیهق بدینا آمد با سفرهای زیاد ، در جمع آوری حدیث رنج فراوان برد . وی در مدرسه نیشابور به تدریس فقه شافعی اشتغال داشت و فتاوی مذهب شافعی را در ده (۱۰) مجلد تحت عنوان « السنن و الاثار » تألیف نمود . وی در سال ۴۵۸ رحلت نمود .

۱۰- عبد الغافر بن اسمعیل فارسی : در نیشابور متولد گردیده به کشورهای شبه قاره هند و افغانستان مسافرت کرد در مورد حدیث « کتاب الاربعین » را که خلاصه ایست از اصول احکام اسلام در چهل حدیث ، تألیف کرد و « مجمع الغریب » و شرح صحیح مسلم نیشابوری از جمله آثار اوست . وی در سال ۵۲۸ وفات کرد .

۱۱- ابو نصر علی : این دانشمند ایرانی نژاد ظاهراً در بغداد

متولد گردید (۱) . پدرش هبه الله وزیر قائم بالله (۲) بوده . وی زحمات زیادی در مورد تحصیل و تحقیق اسامی خاص مربوط به علم حدیث و املا آنها کشید و کتاب « اکمال » را تألیف کرد . تاریخ وفاتش بدرستی معلوم نیست، آنچه مسلم است در اواخر قرن پنجم هجری وفات نموده است .

۱۲ - ابوطاهر سلفی اصفهانی : وی در اصفهان متولد گردید و پس از کسب فضائل و علوم رایج زمان به بغداد و اسکندریه مسافرت کرد و در مصر با سمت استادی به تدریس پرداخت - وی چهل حدیث معتبر را در کتابی به نام « بلدانیه » که هر یک را در شهری ، از بزرگان و محدثین اخذ کرده است جمع آورد .

اثر دیگرش « تذکره شیوخ بغداد » است ، تاریخ وفاتش سال ۵۷۶ می باشد .

۱۳ - عبدالرحمن بن ابی حاتم : وی درری بدینا آمد و در طوس به سال ۳۲۷ وفات کرد . اثر او کتاب « الجرح والتعديل » در ۶ مجلد می باشد . از دیگر دانشمندان و علماء ایرانی در رشته (علم الحدیث) که در جمع آوری و تحقیق کتب دینی و احادیث نبوی از هیچگونه کوششی دریغ نداشتند می توان بطور اختصار :

ابونصر احمد کلابادی بخاری (متوفی - ۳۹۸) ، صاحب کتاب « حفاظه واحمد بن محمد خطایی بستی (متوفی - ۳۸۸) صاحب شروحي در کتب معتبره شریات محمد بن عبدالله نیشابوری (متوفی - ۴۰۵) ، صاحب کتاب « المستدرک » و ابوالقاسم الحسین بن علی الوزیر ، صاحب کتاب « الانیاس » (متوفی - ۴۱۸) یا (۴۲۸) را نام برد .

امید است این مختصر در شناساندن و معرفی دانشمندان و علماء ایرانی که خدمتی ارزنده و در خور توجه در تدوین احادیث معتبره و صریح به عالم اسلام کرده اند مورد توجه خوانندگان محترم قرار گیرد .
بالله التوفیق و علیه التکلان .

اصفهان تیرماه ۱۳۵۴

۱ - سال ۴۲۶ هجری قمری (نیمه اول قرن پنجم)

۲ - وی فرزند القادر بالله بیست و ششمین خلیفه عباسی است - مردی فاضل و نیک سیرت بود .

تاریخ ایران - تألیف دکتر بهرامی از انتشارات دانشسرای عالی تهران - سال ۱۳۵۰ .